

Suomen väestötieteen yhdistyksen puheenjohtajan, prof. Tapani Valkosen avauspuheenvuoro yhdistyksen 25-vuotisjuhlaseminaarissa

Suomen väestötieteen yhdistyksen 25-vuotistaipale

Ennen juhlaseminaarin tieteellistä ohjelmaa on paikallaan luoda katsaus yhdistyksen menneeseen 25-vuotistapaileeseen. Tämä puheenvuoro ei ole mikään tarkka historiikki, vaan tarkastelen toimintakertomusten ja omien muistikuvieni pohjalta yhdistyksen toimintaa ja saavutuksia. Samalla pyrin myös hieman arvioimaan sitä, mihin suuntaan yhdistyksen toiminnassa tulevana vuosina voitaisiin kulkea.

Yhdistyksen perustaminen

Yhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1973 alkaa seuraavasti: "Pohjoismaisen väestötieteen yhdistyksen Suomen osaston vuosikokouksessa 15.5.1973 päätettiin perustaa erillinen Suomen väestötieteen yhdistys muissa Pohjoismaissa toimivien vastaavien yhdistysten mukaan. Yhdistys perustettiin sitä varten pidetyssä ylimääräisessä kokouksessa 18. Päivänä kesäkuuta 1973 Tuusula Kunnallisopistolla. Samassa kokouksessa hyväksyttiin myös jäsenille aikaisemmin lähetetty sääntöehdotus pienehköin korjauksin. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Aarno Strömmer, varapuheenjohtajaksi Altti Majava, sihteeriksi Jarl Lindgren, rahastonhoitajaksi Aimo Pulkkinen ja muiksi jäseniksi Karl Erik Forsberg, Jorma Hyypölä ja Mauri Nieminen."

Pohjoismaisen väestötieteen yhdistyksen Suomen osaston toiminta oli alkanut jo vuonna 1968. Itse asiassa 25-vuotisjuhlaseminaarin asemesta voisimme myös juhlia suomalaisen väestötieteellisen yhteistoiminnan 30-vuotisjuhlaa, sillä käytännössä pohjoismaisen yhdistyksen Suomen osasto vastasi yhdistystä.

Yhdistyksen johtokunta, jäsenet ja talous

Kun Suomen väestötieteen yhdistys perustettiin vuonna 1973, siihen liittyi 56 jäsentä. Ensimmäisessä toimintakertomuksessa todettiin: "Yhdistyksen toiminnan kannalta olisi suotavaa, jos väestötieteilijöiden ja tutkijoiden lisäksi saataisiin yhdistyksen jäseniksi myös sellaisia sosiologiaa, lääketiedettä, tilastotiedettä, historiaa, maantiedettä ym. Edustavia henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneita demografiasta." Tämä toivomus on aika hyvin toteutunutkin, sillä yhdistyksen toiminnassa ja sen johtokunnassakin on ollut kaikkia näitä mainittuja tieteenaloja edustavia henkilöitä.

Perustamisen jälkeen yhdistyksen jäsenmäärä lisääntyi nopeasti. Se oli vuonna 1978 102 ja vuonna 1995 jäseniä oli jo 212. Tällöin tehtiin jäsenluettelossa puhdistus, ja vuoden 1996 lopussa jäseniä oli 155 ja viime vuonna 156. Suuri osa yhdistyksen uudista jäsenistä on rekrytoitu yhdistyksen järjestämien jatkokoulutusseminaarien yhteydessä.

Kuluneina 25 vuotena yhdistyksellä on ollut kolme puheenjohtajaa: Aarno Strömmer vuoteen 1975, sitten Altti Majava 21 vuotta vuoteen 1995 ja sen jälkeen nykyinen puheenjohtaja. Varapuheenjohtajia on myöskin ollut vain kolme: Altti Majava, Tapani Valkonen ja Helka Hytti. Sihteerit sen sijaan ovat vaihtuneet. Sihteereinä ovat olleet Jarl Lindgren, Kaarina Lehtonen, Kari Pitkänen, Veijo Notkola, Tuija Martelin, Timo Nikander, Markku Javanainen,

Riikka Raitis (nyk. Shemeikka) ja Pia Mäkelä. Rahastonhoitajina ovat olleet Aimo Pulkkinen, Aslak Herva, Ronald Wiman, Timo Lovio ja vuodesta 1992 lähtien Mauri Nieminen.

Mauri Nieminen on ainoa nykyisen johtokunnan jäsen, joka oli mukana johtokunnassa jo yhdistyksen perustamisvuonna. Hän oli jäsenenä jo Pohjoismaisen yhdistyksen Suomen osaston johtokunnassa. 1990-luvun alkupuolelle oli tapana, että sihteerin ja rahastonhoitajan tehtäviä kierrätettiin Väestöntutkimuslaitoksen, Tilastokeskuksen ja sosiologian laitoksen välillä, mutta viime ainoa tätä tapaa ei ole noudatettu. Edellä mainittujen lisäksi on johtokunnassa ollut jäsenenä 17 muuta henkilöä. Pisimmän aikaa johtokunnan jäsenenä ovat olleet Altti Majava 23 vuotta, Tapani Valkonen 23 vuotta, Mauri Nieminen 22 vuotta, Kari Pitkänen 21 vuotta ja Jarl Lindgren 16 vuotta.

Yhdistyksen pääasiallisena tulolähteenä oli alkuaikoina jäsenmaksutulot. Toimintakertomuksissa valitetaan useampaankin kertaan varojen vähäisyyttä, joka muun muassa estää oman julkaisutoiminnan alkamisen. Myöhemmin yhdistys alkoi saada Suomen Akatemian tukea muun muassa julkaisutoimintaan sekä ulkomaisten jäsenmaksujen maksamiseen. Viime vuosina jatkokoulutusseminaarit ovat keränneet niin paljon osanottajia, että ne ovat suorastaan tuottaneet voittoa, ja tällä hetkellä yhdistyksen taloudellinen tilanne on vakaa.

Kansainvälinen toiminta

Kuten alussa tuli esille, yhdistyksen alkuna on ollut pohjoismainen yhteistyö. Koko yhdistyksen toiminta-aikana yksi sen tärkeistä tehtävistä ja toimintamuodoista on ollut pohjoismaisen yhteistoiminnan edistäminen. Pohjoismaisessa yhteistoiminnassa keskeisessä asemassa ovat olleet symposiumit, joita on järjestetty joka toinen tai joka kolmas vuosi. Itse asiassa tuo edellä mainittu yhdistyksen perustava kokous pidettiin Tuusulassa vuonna 1973 pidetyn pohjoismaisen väestötieteen symposiumin yhteydessä. Sen jälkeen symposiumit on vuorovuosin järjestetty eri Pohjoismaissa. Vuonna 1984 oma yhdistyksemme järjesti tämän symposiumin Paimiossa. Silloin oli 91 osanottajaa, joista 25 suomalaista. Vuonna 1994 oli taas Suomen vuoro ja symposium Helsingissä. Siihen osallistui 136 osanottajaa, joista Suomesta oli 47.

Toinen pohjoismaisen yhdistyksen tehtävä on ollut Scandinavian Population Studies –sarjan julkaiseminen. Sarjassa on julkaistu väestötieteen symposiumeissa pidettyjä esitelmiä. Tämä sarja on tieteellisenä julkaisuna ongelmallinen, koska se ei ilmesty säännöllisesti, vaan ainoastaan symposiumeihin liittyen. Usein julkaiseminen on viivästynyt hyvin pitkään. Sarja on tullut ilmeisesti varsin huonosti muiden maiden tutkijoiden tietoon. Se ei myöskään ole ollut varsinainen referee-julkaisu. Suomi on julkaissut symposiumesitelmät Väestöntutkimuksen vuosikirjassa, joka ilmestyy säännöllisesti ja luultavasti Suomen symposiumjulkaisut ovat levinneet paremmin kuin julkaisut yleensä.

Toinen pohjoismaisen yhdistyksen julkaisuista on ollut Nordisk Demografi, myöhemmin englanninkielisenä Nordic Demography, joka ilmestyi aluksi vuosittain ja myöhemmin joka toinen vuosi. Se on sisältänyt uutisia eri maiden yhdistysten toiminnasta, julkaisuluetteloita ja osoiteluetteloita. Sen tarkoituksena on ollut palvella tietojen välittymistä eri Pohjoismaitten väestöntutkijoiden välillä. Tällaisena tietojen välittäjänä Nordic Demography on käsittäkseni menettänyt aika tavalla merkitystään, koska pohjoismaitten väestöntutkijat jo tuntevat kohtalaisen hyvin muutenkin toisiaan ja internet ja sähköposti ovat muuttaneet vuorovaikutuksen muotoja.

Suomen yhdistyksen kannalta pohjoismaisen yhteistyön merkitys ei ole enää yhtä suuri kuin alussa. Yhdistyksen julkaisut eivät ole erityisen merkityksellisiä meidän kannaltamme, koska Suomessa on englanninkielinen Väestöntutkimuksen vuosikirja ja suomalaiset väestöntutkijat julkaisevat yhä enemmän myös varsinaisissa kansainvälisissä julkaisusarjoissa.

Symposiumin merkitys on myös vähentynyt. Suomalaisten osallistumisaktiivisuus symposiumeihin näyttää supistuneen., Kungsälvin kokoukseen Ruotsissa vuonna 1982 osallistui 20 suomalaista, mutta vuonna 1992 Lundissa enää 12. Seuraava symposium on ensi kesänä Uumajassa. Suomen osanotto näyttää muodostuvan vähäiseksi mm. Samoihin aikoihin järjestettävien muiden konferenssien takia.

Samaan aikaan kun pohjoismaisen yhteistoiminnan merkitys yhdistyksen toiminnassa näyttää supistuneen., on aktiivisuus Euroopan väestötieteen piirissä lisääntynyt. European Association for Population Studies perustettiin 1983 ja yhdistys liittyi siihen 1984. Yhdistys sai tehtäväkseen järjestää EAPS:in ensimmäisen yleiskonferenssin. Konferenssi pidettiin Jyväskylässä 1987 yhteistyössä Tilastokeskuksen ja Väestöliiton kanssa. Yhdistyksen rooli oli keskeinen, sillä Altti Majava oli sekä kansallisen että kansainvälisen järjestelykomitean puheenjohtaja. Konferenssi oli menestyksellinen. Osallistujia 395 32 eri maasta. Myöhemmissä EAPS:in konferensseissa Pariisissa, Milanossa ja Krakovassa on ollut runsaasti suomalaisia osanottajia.

Yhdistys on myös välittänyt tietoja jäsenistölle kansainvälisen väestöntutkijoiden liiton (IUSSP) toiminnasta, ja suomalaiset ovat osallistuneet järjestön yleiskokouksiin ja työryhmiin. Vuonna 1978 väestötieteen yhdistys oli yhdessä Tilastokeskuksen ja Väestöliiton kanssa järjestäjinä IUSSP:n konferenssissa Economic and Demographic Change – Issues for the 1980s. Siihen osallistui 400 henkeä 58 eri maasta. Tämänkin konferenssin järjestelytoimikunnassa yhdistystä edusti Altti Majava.

Kotimaiset kokoukset

Vasta perustetun yhdistyksen ensimmäinen saavutus oli viikon tutkijakurssin järjestäminen Jyväskylässä kesällä 1974. Sen järjesti Altti Majava, ja siihen osallistui 27 osanottajaa. Kurssi loi pohjan väestöntutkijoiden yhteistyölle ja yhdistyksen toiminnalle. Vuonna 1975 alkoi jatkokoulutusseminaarien sarja, joka on jatkunut vuosittain katkeamatta tähän saakka. Yhden tärkeän edellytyksen jatkokoulutusseminaareille antoi se, että Helsingin yliopiston sosiologian laitokselle perustettiin väestötieteen professuuri vuonna 1975. Virkaa hoiti vuoteen 1977 Juhani Tauriainen. Alusta alkaen jatkokoulutusseminaarit ovat olleet yhdistyksen ja sosiologian laitoksen yhteisiä. Alussa oli mukana myös tilastotieteen laitos.

Jatkokoulutusseminaarien muoto on ollut jatkuvasti sama: kahden päivän seminaari Tvärminnessä tai Lammilla, kerran Hauholla. Eitelmiä näissä seminaareissa on 23 vuoden aikana pidetty pitkälti yli 200. Seminaareissa on usein ollut joku pääteema ja jokin sivuteema [*Todella, mutta po. ollut?*]. Ensimmäisen seminaarin pääteemana oli demografiset tiedostot ja niiden hyödyntäminen. Itse asiassa näyttää siltä, että jo tässä ensimmäisessä seminaarissa luotiin pohjaa rekisteriaineistojen laajalle hyväksikäytölle suomalaisessa väestöntutkimuksessa.

Vuosien kuluessa on ollut monenlaisia muita aiheita. Väestönlaskennoista ja väestöennusteista on puhuttu useampaankin kertaan, samoin eri väestönmuutostekijöistä: muuttoliikkeestä, syntyvyydestä ja kuolleisuudesta. Kehityskaavaväestötiedettä on käsitelty

ainakin kahteen kertaan. Vuonna 1986 oli teemana mikrotietokoneet väestöntutkimuksessa. Osanottajia on yleensä ollut 30–40. Viime vuosina seminaarien osanottajamäärä on kasvanut suuremmaksi. Vuonna 1996, jolloin käsiteltiin selittämistä väestöntutkimuksessa, osanottajia oli 47. Viime vuonna oli 50 osanottajaa, kun teema oli tuleva väestönkehitys ja sen vaikutukset. Tämän vuoden kaupunkitutkimusta koskeneessa seminaarissa oli myös 50 osanottajaa.

Seminaareilla ei ole ollut merkitystä ainoastaan tutkimustietojen ja ideoiden välittämisessä jäsenten välillä, vaan ne ovat olleet myös sosiaalisia tapahtumia ja luoneet yhteisyyttä ja yhteistoimintaa väestöntutkijoiden kesken. Kontakteja on syntynyt ja myös erilaisia hankkeita on pantu alulle. Vuosittaiset jatko- ja täydennyskoulutusseminaarit ovat epäilemättä olleet yhdistyksen tärkein toimintamuoto. Jäsenet tulevat aktiivisesti mukaan silloinkin, kun aihe ei ole suoranaisesti heidän omaa alaansa, mikä osoittaa, että myös jäsenet antavat arvoa tilaisuudelle tavata kollegoitaan.

Muut kotimaiset kokoukset

Yhdistyksellä on ollut vuosittain vuosikokoukset. Niiden osanottajamäärä oli pitkään jokseenkin aina 13 tai 14. Viime vuosien osanotto vuosikokouksiinkin on lisääntynyt. Lisäksi yhdistys on järjestänyt muita seminaareja ja kokouksia usein yhteistyössä muiden seurojen taikka sosiologian laitoksen kanssa. Esimerkiksi vuonna 1978 yhdistys järjesti yhdessä sosiologian laitoksen ja sosiaalilääketieteen yhdistyksen kanssa seminaarin, jonka teemana oli sairastavuus, kuolleisuus ja sosioekonomiset tekijät. Osanottajia oli toista sataa. Tämä seminaari on ollut yksi lähtökohta sosioekonomisten kuolleisuuserojen tutkimukselle. Sosiologian laitoksen kannalta yhteistoiminta yhdistyksen kanssa on ollut erityisen hyödyllistä silloin, kun on haluttu tiedottaa laitoksella vierailevista ulkomaisista luennoitsijoista.

Suomi-Neuvostoliitto yhteistyö

1980-luvulla yhdistyksen tärkeänä kansainvälisen yhteistyön muotona olivat suomalais-neuvostoliittolaiset seminaarit. Taustana oli se, että Suomen ja Neuvostoliiton välisen sopimuksen pohjana toimi tieteellis-tekninen yhteistyökomitea, joka edisti yhteistyötä muun muassa antamalla rahaa seminaareja varten. Yhteistyö oli itse asiassa osa suomalaista ulkopolitiikkaa, konkreettinen osoitus hyvistä ja ystävällisistä suhteista, kahden naapurimaan välillä. Koska meillä oli hyvin vähän tietoa Neuvostoliiton väestöntutkimuksesta, olimme kiinnostuneita yhteistyöstä. Yhteensä järjestettiin neljä suomalais-neuvostoliittolaista seminaaria. Ensiksi Helsingissä vuonna 1983, sitten Riikassa 1985, Jyväskylässä vuonna 1987 ja Jaltalla vuonna 1989. Sitten Neuvostoliitto hajosi.

Täytyy todeta, että seminaarien tieteellinen anti ei ole ollut kovinkaan suuri varsinkaan ensimmäisissä seminaareissa. Kuvaavaa oli se, että kun neuvostoliittolaisen osapuolen johtaja professori Leonid Rybakovsky avasi Jyväskylässä vuonna 1987 pidetyn seminaarin, hän sanoi olevansa erityisen iloinen tästä seminaarista, koska hän voi tällä kertaa puhua totta. Seminaarit johtivat sentään yhteen yhteiseen tutkimushankkeeseen. Hannele Palosuo ja Irina Zuraljova tekivät vertailevan tutkimuksen terveydestä ja terveyteen suhtautumisesta Helsingissä ja Moskovassa.

Suomalais-virolainen yhteistyö

Suomalais-neuvostoliittolaisen yhteistyön yhteydessä saatiin kontakti virolaisiin väestötieteilijöihin, joiden kanssa järjestettiin ensimmäinen seminaari Tallinnassa helmikuussa vuonna 1990. Toinen seminaari oli elokuussa 1991 Helsingissä. Tästä seminaarista on jäänyt mieleen erityisesti sen yhteydessä järjestetty lopettajaisillanvietto Franzeniassa. Se oli muistorikas ensinnäkin sen vuoksi, että Viro oli juuri itsenäistymässä ja Suomi oli edellisenä päivänä tunnustanut Viron uuden itsenäisyyden. Toinen seikka, josta illanvietto on jäänyt hyvin mieleen, oli kummellus, joka sattui meille järjestelijöille. Illanviettoon varatut ruokatavarat oli nimittäin jätetty Franzenian kirjaston henkilökunnan sosiaalitalan jääkaappiin. Kun kirjaston henkilökunta poistui talosta, he panivat sosiaalitalan oven lukkoon eikä meillä ollut avainta sinne. Oli kesäaika eikä vahtimestariakaan saatu käsiin. Kaikenlaisilla keinoilla yritettiin päästä hakemaan ruokatavaroita, mutta ovea ei vaan saatu auki. Kun vieraat olivat jo tulossa Seppo Koskinen lähti polkupyörällä kaupungille ostamaan uudet tarjoiltavat. Myöhemmin illalla ovi saatiin kyllä auki ja meillä oli kaksinkertainen määrä ruokaa.

Kahden seminaarin jälkeen yhteistyö virolaisten kanssa on ollut yksityisellä pohjalla. Olen saanut sen käsityksen, että virolaiset ovat kääntyneet kohti Eurooppaa sen jälkeen kun heitä ei suomalaisten tuesta huolimatta hyväksytty jäseniksi pohjoismaiseen väestötieteen yhdistykseen.

Julkaisutoiminta

Yhdistyksen julkaisutoiminnan lähtökohtana oli pohjoismaisen yhdistyksen toiminta, jota edellä käsiteltiin. Oma julkaisutoiminta alkoi seminaariraporteilla, joita julkaistiin sarjassa Suomen Väestötieteen Yhdistyksen julkaisuja. Yhdistyksen jatkokoulutusseminaarien alkuaikoina niistä tehtiin säännönmukaisesti raportti, joissa suurin osa alustuksista julkaistiin. Tällaisia ulkoasuiltaan ulkoasultaan vaatimattomia raportteja valmisteltiin viidestä ensimmäisestä seminaarista vuoteen 1979 saakka. Sen jälkeen vaatimustasoa nostettiin, ja julkaisuille tuli toimittaja. Toimitettuja julkaisuja ilmestyi kolme Ronald Wimanin, Veijo Notkolan ja Hannu Hämäläisen toimittamina. Tämän jälkeen seminaarijulkaisuista luovuttiin, koska näytti siltä, että julkaisun merkitys ei vastannut sen vaatimaa työtä ja kustannuksia. Suuri osa jatkokoulutusseminaareissa pidetyistä alustuksista on yleensä julkaistu muualla varsinaisina tutkimuksina. Sarjassa julkaistiin myös suomalais-neuvostoliittolaisten seminaarien raportteja.

Tärkein julkaisuhanke 1980-uvulla oli Suomalaisen väestöntutkimuksen bibliografian toimittaminen ja julkaisukuntoon saaminen. Yhdistys ei tosin julkaissut bibliografiaa omassa julkaisusarjassaan vaan se julkaistiin Tilastoseuran kustantamana. Bibliografian laatimisessa oli varsin suuri työ ja se kesti pitkään. Vastaavia bibliografioita laadittiin IUSP:n aloitteesta myös useista muista maista.

Vuonna 1988 yhdistyksen julkaisusarjasta tuli ns. Oikea tieteellinen sarja. Silloin julkaistiin Kari Pitkäsen teos Suomalaisen väestöntutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950, joka oli syntynyt edellä mainitun bibliografiahankkeen sivussa. Sarja sai uuden kannen ja uuden formaatin. Tarkoituksena oli, että näillä julkaisuilla olisi pysyvää merkitystä, niin kuin niillä on ollutkin. Kari Pitkäsen teos sisältyy edelleen sosiologian tutkintovaatimuksiin. Vuosina 1989-94 julkaistiin sarjassa neljä väitöskirjaa ja yksi muu tutkimus, mutta vuoden

1994 jälkeen ei valitettavasti ole ollut yhtään uutta julkaisua. Vuoden 1995 Tvärminnen seminaarin alustuksiin perustuva kirja Rekisteriaineistot sosiaali- ja terveystutkimuksessa annettiin Gaudeamus-kustantamon julkaistavaksi, koska kirjan markkinointi on tehokkaampaa tällä tavoin.

Kuten alussa mainitsin olen käyttänyt aineistona tämän katsauksen tekemiseen yhdistyksen toimintakertomuksia. Ne ovat melko lyhyitä ja aika samanlaisia vuodesta toiseen. Kuitenkin niitä lukiessaan ja muistellessaan menneitä huomaa, että vuosien kuluessa yhdistys on kuitenkin saanut aikaan hyvin paljon. On ollut seminaareja, konferensseja ja kokouksia, julkaisujen toimittamista ja kirjoittamista ja muuta toimintaa. Tämän toiminnan järjestämiseen ja aikaansaamiseen on osallistunut suuri joukko väestöntutkijoita. Heille kaikille kuuluu lämmin kiitos. Yhdistys jatkaa hyvissä voimissaan toimintaansa. Seuraava mielenkiintoinen haaste ja kohokohta on vuonna 2001 pidettävä Euroopan väestötieteen yhdistyksen konferenssi Helsingissä.